

ДУБОВИЧ О. В.,

кандидат юридичних наук,
викладач кримінального права та
кримінального процесу
(Полтавський юридичний коледж
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)

УДК 34:343

ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано правовий статус потерпілого в кримінальному процесуальному законодавстві України. Потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), благо, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої. Поняття «потерпілий від злочину» слід відрізняти від понять «потерпілий як суб'єкт кримінального процесу» та «жертва злочину».

Ключові слова: потерпілий, моральна, фізична та майнова шкода, права потерпілого.

В статье идет речь о правовом статусе потерпевшего в уголовном процессуальном законодательстве Украины. Потерпевший от преступления – это социальный субъект (физическое или юридическое лицо, государство, другое социальное образование или общество в целом), благо, праву или интересу которого, находящимся под охраной уголовного закона, преступлением причиняется вред или создается угроза такового. Понятие «потерпевший от преступления» следует отличать от понятий «потерпевший как субъект уголовного процесса» и «жертва преступления».

Ключевые слова: потерпевший, моральный, физический и имущественный вред, права потерпевшего.

The article analyzes the legal status of the victim in the criminal procedural legislation of Ukraine. A victim of a crime is a social subject (a physical or legal person, a state, another social formation or society as a whole), whose good, right or interest, protected by a criminal law, the crime is harmed or threatened with such. Concept “victim of a crime” should be distinguished from the concepts “victim as a subject of a criminal process” and “victim of a crime”.

Key words: victim, moral, physical and property damage, rights of the victim.

Вступ. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (29.11.1985 р.) під терміном «жертва» (потерпілий) розуміє осіб, яким індивідуально чи колективно завдано шкоду, включаючи тілесні ушкодження чи моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду чи істотне обмеження їхніх прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діюче національне кримінальне законодавство, включаючи закони, що забороняють зловживання владою [1].

Потерпіла особа набуває такого статусу з моменту визнання її постановою слідчого, прокурора або ухвалою слідчого судді, суду й до завершення кримінального провадження. Потерпілим у кримінальному провадженні відповідно до положень ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди. Особа визнається такою, що постраждала від злочину, незалежно від того, яку шкоду їй завдано. Також (чого не було передбачено в КПК України 1960 р.) потерпілою може бути визнана юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (за КПК України 1960 р. остання в такій ситуації могла виступати тільки в якості цивільного позивача). Тобто підставами для визнання фізичної і юридичної особи потерпілими в кримінальному провадженні є шкода, яка їм заподіяна внаслідок здійснення дій, котрі кримінальним законом визнаються злочинними, або відмови від учинення таких дій (бездіяльності) іншою особою. Дискусійним залишається питання щодо визнання потерпілими від кримінального правопорушення суспільства та держави, тоді як серед головних завдань кримінального провадження КПК України вказано захист особи, суспільства й держави [2].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз прав потерпілого відповідно до кримінального процесуального законодавства України.

Результати дослідження. У результаті скоєння кримінального правопорушення завжди завдається шкода. Якщо відсутня фізична й матеріальна шкода, то завжди є моральна шкода, яка виступає складовою частиною всякої шкоди, завданої особі кримінальним правопорушенням. На цьому наголошує й п. 2 ч. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р., відповідно до якого особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду, має право пред'явити цивільний позов про стягнення моральної шкоди в кримінальному процесі або в порядку цивільного судочинства [5, с. 18].

Право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди базується на положеннях різних галузей права, зокрема кримінального процесуального, цивільного, цивільного процесуального тощо. Можливість заявити цивільний позов про відшкодування завданих збитків під час кримінального провадження до початку судового розгляду є дієвим засобом захисту законних прав та інтересів потерпілого, спрямованим на відновлення порушених прав шляхом включення виду й розміру шкоди, завданої злочином, до обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Водночас законодавець установив, що форма й зміст позовної заяви мають відповідати вимогам, установленим до позовів, що пред'являються в порядку цивільного судочинства. Таке положення є ще одним дієвим заходом, спрямованим на захист законних прав та інтересів потерпілого.

Відповідно до положень ст. 55 КПК України права й обов'язки потерпілого в особи виникають у таких ситуаціях:

- 1) коли особою подана заява про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, яким їй завдано моральної, фізичної або майнової шкоди;
- 2) коли особа подала заяву про залучення її до кримінального провадження як потерпілого;
- 3) коли настала смерть особи (тоді права потерпілого поширюються на близьких родичів і членів сім'ї такої особи, якщо один із них або декілька звернулись із заявою про залучення їх до провадження як потерпілих);
- 4) коли особа перебуває в стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви (тоді права потерпілого поширюються на близьких родичів і членів сім'ї такої особи, якщо вони звернулись із заявою про залучення до провадження як потерпілих);
- 5) коли в ході досудового розслідування або судового розгляду буде встановлено, що особі завдано шкоди (і до цього моменту вона не зверталась із заявою про вчинення відносно неї кримінального правопорушення чи із заявою про залучення її до справи як потерпілої) і від неї отримано письмову згоду на визнання її потерпілою.

Виникнення прав і обов'язків потерпілого в особи не є свідченням набуття нею відповідного статусу потерпілого, оскільки набуття певного процесуального статусу має відбуватися в рамках кримінального провадження, а не поза ним. Особа набуває передбачені законом права учасника процесу лише тоді, коли про це буде прийняте відповідне процесуальне рішення. У законі йдеться про виникнення, зародження передбачених прав і обов'язків потерпілого. У разі звернення особи із заявою про вчинення стосовно неї кримінального правопорушення, особа, яка прийняла відповідну заяву, зобов'язана вручити заявнику пам'ятку про процесуальні права й обов'язки. Наразі в законі нічого не говориться про необхідність з'ясувати в особи, чи зрозумілі вони їй, і в разі необхідності роз'яснити їх, оскільки не розпочато досудове розслідування, як це відбувається перед початком допиту потерпілого в судовому засіданні. Момент визнання особи потерпілою не може передувати початку досудового розслідування. Подання заяви особою й внесення її до Єдиного реєстру досудових розслідувань не є одночасною дією. Закон вимагає від особи, яка прийняла заяву, негайно, але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається, за виключенням проведення в невідкладних випадках огляду місця події. Тільки після цього можливим є остаточне вирішення питання щодо надання особі відповідного статусу в рамках кримінального провадження, і особа, яка буде приймати це рішення, повинна переконатися:

- що мало місце вчинення кримінального правопорушення;
- що кримінальним правопорушенням завдано шкоду;
- що є причинний зв'язок між кримінальним правопорушенням і завданою шкодою;
- що особі завдана та шкода, про яку йдеться в законі;
- що відсутня інформація про те, що особа отримала пошкодження в результаті вчиненого нею кримінального правопорушення;

– що особа, яка подала заяву, є близьким родичем або членом сім'ї особи, яка загинула в результаті вчиненого кримінального правопорушення або перебуває в стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви.

Висновки. Отже, надання особі статусу потерпілого в кримінальному провадженні є результатом прийняття відповідного процесуального рішення, яке слідчий, прокурор приймають у формі постанови, а слідчий суддя, суд – у формі ухвали, коли реально створюються відповідні умови, і особі забезпечується можливість реалізації передбачених законом прав. Після винесення постанови про визнання особи потерпілою відбувається ознайомлення її з передбаченими в законі правами й обов'язками та їх роз'яснення, а також допит особи в якості потерпілого. Немає потреби в наданні особі пам'ятки про права й обов'язки, як це було в момент виникнення відповідного статусу.

Участь особи в кримінальному провадженні в якості потерпілого пов'язана з реалізацією наданих їй прав і виконанням покладених на неї обов'язків. Ціль участі потерпілого в кримінальному провадженні пов'язана з необхідністю відновити порушені права чи компенсувати завдану злочином шкоду (або одночасно перше й друге), здебільшого вона має обвинувальний характер, оскільки потерпілий зацікавлений викрити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Згідно з п. 2 постанови № 4 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. потерпілий у кримінальному провадженні має право заявити цивільний позов про відшкодування моральної шкоди. Таким чином, якщо особі завдано матеріальної шкоди й вона заявила вимогу про її відшкодування, то така особа повинна одночасно визнаватись і цивільним позивачем [4].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью / Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи от 29.11.1985 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114.
3. Кримінальне право. Підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/71099/pravo/poterpiliy_kriminalnomu_provadzhenni.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-01>.
5. Савицкий В.М. Потерпевший в советском уголовном процессе / В.М. Савицкий, И.И. Потеружа // Потерпевший на предварительном следствии в советском уголовном процессе. – Саратов : Приволж. кн. изд-во, 1966. – С. 18.

